

GYÉMÁNT RICHÁRD*

A történelmi Fehértemplomi járás etnikai viszonyai és népesedéstörténete

A történelmi Temes vármegye egyike volt a három bánsági vármegyének, amelyeket 1778/1779-ben Mária Terézia magyar királynő (1740–1780) rendeletére ismételtelen felállítottak, miután a térség az osztrák – katonai, illetve polgári – adminisztráció alól felszabadult, ezáltal ismét a történelmi Magyarország része lett.¹

A történelmi Temes vármegye egyike volt a középkori Magyar Királyság legrégebbi vármegyéinek. Alapítása I. (Szent) István magyar király (1000–1038) nevéhez fűződik.² A történelmi vármegye székhelye Temesvár (Timișoara) volt. A térség³ – amely a középkori Magyarország legfontosabb területeinek egyike volt⁴ – 1552-ben került török kézre. Temesvár eleste (1552. július 27.) után a Temesköz⁵ 164 évre az Oszmán Birodalom része lett. Miután a török haderő – 1566. szeptember 2-án Gyula várát is elfoglalta, végleg elszállt minden remény a térség felszabadítására. A török időkben a Bánság népessége meg-

* egyetemi adjunktus, SZTE ÁJTK Statisztikai és Demográfiai Tanszék

¹ GYÉMÁNT RICHÁRD: *Nemzetiségi és felekezeti viszonyok a Bánság területén (különös tekintettel a 18. századi betelepítésekre)*. In: Katona Tamás – Kovacsicsné Nagy Katalin – Laczka Éva Zita (szerk.): Vavró István, a tudós és pedagógus: Ünnepi kötet dr. Vavró István professzor 80. születésnapjára. Magyar Statisztikai Társaság – SZIE ÁJK, Budapest–Győr, 2016. 27–39. pp.

² „Minden körülmény tehát azt bizonyítja, hogy Temes vármegye Szent-István alkotása s hogy a temesi várispánság Csanád vármegyével és a csanádi püspökség szervezésével egyidőben, Marosvár elfoglalása után, azaz 1030 táján alakult meg.” SZENTKLÁRAY JENŐ: *Temes vármegye története*. BOROVSKY SAMU (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Temes vármegye és Temesvár*. Országos Monográfia Társaság. Budapest, 1914. 253–254. pp.

³ A „térség” kifejezés alatt a Temesközt, illetve a Bánság területét kell érteni, azonban fontos hangsúlyoznunk, hogy a Bánság „a Maros, Tisza, Duna és az erdélyi hegyek által közrefogott vidék, az 1876–1918 közötti magyarországi Torontál, Temes és Krassó-Szörény megyék területe. A honfoglalás kora óta magyarlakta terület, a középkorban síksági részét Temesköznek nevezték, viszonylag sűrűn lakott táj volt.” ORTUTAY GYULA (szerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon. I. kötet (A-E)*. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1977. 209–211. pp.

⁴ ORTUTAY GYULA (szerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon, V. kötet (Szé-Zs)*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982. 242–243. pp., DIÓS ISTVÁN – VICZIÁN JÁNOS (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon, XIII. kötet (Szentl-Titán)*. Szent István Társulat. Budapest, 2008. 192. p.

⁵ A Bánság lapályosabb vidéke, a Temesköz 164 évig, azonban a Bánság dombos-hegyvidéki, északkeleti része – Lugos (Lugoj) és Karánsebes (Caransebeș) környéke – ennél lényegesen kevesebb ideig volt az Oszmán Birodalom része. Utóbbi térséget csak 1658-ban Barcsay Ákos erdélyi fejedelem (1658–1660) adta át a törököknek. MAKKA LÁSZLÓ – SZÁSZ ZOLTÁN (szerk.): *Erdély története. II. kötet (1606–1830)*. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1988. 724. p.

gyérült. A magyar lakosság jobbára elmenekült, illetve egyéb módon veszett ki a térségből. A római katolikus egyház is jelentős pozíciókat veszített; a „csanádi püspök” titulus mindössze „címzetessé” vált. Ugyanakkor a reformáció sem tudott mély gyökeret verni. Az idővel teljesen kifosztott, illetve „elvadult” Bánság területére már a 14. század végétől, de különösen a 16. századtól, illetve a 17–18. században egyre nagyobb számban – az ortodox felekezethez tartozó – a szerbség, illetve a románság telepedett le.⁶

A Bánság⁷ végül 1718. július 21-én, a pozsareváci békekötéssel szabadult fel a török iga alól, holott Temesvárt a Savoyai Jenő herceg (1663–1736) által vezetett császári sereg már 1716. október 12-én visszafoglalta.⁸ A térség akkoriban gyér népességnek adott otthont, ennek jobbára közegészségügyi, illetve közbiztonsági okai voltak – a korábban említett, egykori török jelenlét mellett.⁹

A pozsareváci békeszerződés egy új fejezetet nyitott a Bánság népesedéstörténetében. A három nagy, Habsburg „telepítő” uralkodó, így III. Károly magyar király (1711–1740), továbbá lánya, Mária Terézia magyar királynő (1740–1780), illetve annak fia, II. József, a „kalapos király” (1780–1790) hatalmas munkába kezdett – egyéb területek mellett –, a Bánság újraneépítésébe.¹⁰ Kisebb-nagyobb telepítések a későbbi Habsburg uralkodók (II. Lipót (1790–1792), I. Ferenc (1792–1835), V. Ferdinánd (1835–1848) és I. Ferenc József (1848–1916) regnálása alatt is történtek.

A Bánság helyzete annyiban volt „speciális”, hogy amíg máshol, a történelmi Magyarország területén, így például Baranya, Somogy és Tolna vármegyék területére, továbbá a Bácskára ismét – a török iga lerázását követően – letelepedhetett, addig a Bánság területére 1778/1779-ig nagyobb számban nem vándorolhatott be a magyarság. Ez az egyértelműen hátrányos rendelkezés „megágyazott” a jóval később aláírt trianoni békeszerződés – számunkra – tragikus rendelkezéseinek. A magyarság „lépéshátrányba” került a térségben már a felszabaduláskor nagyobb számban ott élő szerbség és román-

⁶ VISTAI ANDRÁS JÁNOS: *Tekintő. Erdélyi helynévkönyv. III. kötet (Q-Zs)*. 1062–1063. pp. Hely és év nélkül, csak a világhálón közzétéve: https://web.archive.org/web/20110710230724/http://www.fatormyosfalunk.com/helynevkonyv_-_3_kotet_Q-Zs.pdf (Letöltés ideje: 2018. május 12.), ERŐS LAJOS (szerk.): *Adalékok a Zrenjanin-Nagybecskerek Egyházmegye történetéhez*. LOGOS Grafikai Műhely. Tóthfalu, 1993. 103. p., ZOMBORI ISTVÁN: *A Szeged-Csanádi Püspökség Egyházmegyei Múzeum és Kincstár. Megjelent a püspökség alapításának 975. a püspöki palota és a székesegyház átadásának 75. évfordulója alkalmából*. Szeged-Csanádi Püspökség. Szeged, 2005. 7–29. pp. GYÉMÁNT RICHÁRD: *Torontál vármegye „első emberei” – a „reformkorban és annak hajnalán (1807–1849). Aracs. A délvidéki magyarság közéleti folyóirata, XVIII. évfolyam, 1. szám*. Szabadka, 2018. március 15., 77. p.

⁷ „A Bánság olyan történeti, politikai és gazdasági régió volt, amelynek XVIII–XIX. századi fejlődése sajátos társadalmi-települési, etnikai, néprajzi és kulturális arculatot adott e vidéknek.” „Néprajzilag és etnikailag a Bánság nagyobb része – a Temesköz (más néven Bánsági-alföld) – az Alföldhöz tartozó sík vidék, míg a terület délkeleti részét a Bánsági-hegyvidék foglalja el, mely önállóan nem jelenik meg a magyarság néprajzi tájai között.” KÓKAI SÁNDOR: *A Bánság történeti földrajza (1718–1918). A Bánság helye és szerepe a Kárpát-medence földrajzi munkamegosztásában*. Nyíregyházi Főiskola Turizmus és Földrajztudományi Intézet. Nyíregyháza, 2010. 14. p.

⁸ GYÉMÁNT RICHÁRD: *A Bánság újratelepítése, különös tekintettel a 18. századi telepítési folyamatokra*. In: Homoki-Nagy Mária (szerk.): *Forum. Acta Juridica et Politica*. V. évfolyam, 1. szám. Szeged, 2015. 37. p.

⁹ GYÉMÁNT RICHÁRD: *Pancsova vázlatos népesedéstörténete, különös tekintettel az anyanyelvi és vallási sajátosságokra*. In: Földi András (szerk.): *Acta Facultatis Politico-iuridicae Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae. Tomus LI*. Budapest, 2014. 163–180. pp.

¹⁰ GYÉMÁNT RICHÁRD: *Torontál vármegye „első emberei” – a „behozatali főispánok” – korszakában (1780–1807). Aracs. A délvidéki magyarság közéleti folyóirata, XVII. évfolyam, 5. szám*. Szabadka, 2017. október 23., 68. p.

ság, valamint az 1718-tól egyre nagyobb volumenben betelepített – túlnyomórészt római katolikus felekezetű – németajkúak mögött. A magyar falvak (újra)alapítására csak 1778/1779 után, de főképp a 19. században került sor. Ebben a folyamatban jelentős szerep jutott a „szögedi kirajzás” folyamatának, illetve Szeged város és környéke „expanzív népesedéspolitikájának”. Mindez azonban kevésnek bizonyult. A térségben megjelenő magyarság, jobbára szegényebb sorból származó „gányó” volt,¹¹ ugyanakkor a jól termő földeket már jobbára a német („sváb”) falvak lakossága birtokolta. Ezért a magyarok számára csak silányabb minőségű föld jutott, ami jelentősen megnehezítette a helyi magyarság mindennapjait, illetve gazdasági helyzetét.

A magyarság szempontjából előnytelen volt, hogy a – német, a román, illetve a szerb többségű településekhez képest – viszonylag kisszámú bánási magyar falvak „súlypontja” a történelmi Torontál vármegye – jobbára északkeleti – területére esett. Az egykori Temes és Krassó (később Krassó-Szörény) vármegyékben demográfiailag szinte „súlytalan” volt a magyarság. Ez a megállapítás főképp az utóbbi törvényhatóságra volt igaz.¹²

A dualizmus korának (1867–1918) népszámlálási-statisztikai adatai kendőzetlenül tájékoztatnak bennünket a bánási magyarság számbeli lemaradásáról a románság, a németek, illetve a szerbség mögött. Helyhiány miatt csak az utolsó, a Bánáság népességét is számba vevő 1910. évi magyar népszámlálás – Temes vármegyei – adatsorait idéznénk.

Az egykori Temes vármegye területe: 7 151 km² volt, továbbá a vármegyéhez kapcsolódott két törvényhatósági jogú város; Temesvár 85 km², Versec pedig 197 km²-en terület el. Temes vármegye – 1910-ben – közigazgatásilag 11 járásra (ezen belül 222 községre), továbbá egy rendezett tanácsú városra (Fehértemplom) és két törvényhatósági jogú városra (Temesvár és Versec) tagolódott. Temes vármegye területén 389 386 fő élt, ebből 46 305 fő (11,9%) volt magyar, 114 621 fő (29,4%) német, 2 570 fő (0,7%) szlovák, 158 779 fő (40,8%) román, 55 827 fő (14,3%) szerb és 11 284 fő (2,9%) egyéb anyanyelvű személy. A 222 helységről a többség, 128 község volt román, továbbá 54 falu német, 28 település pedig szerb többségű. Ugyanakkor a szlovákság, a csehek és a bolgárok is egy-egy településen alkottak többséget. A magyarság mindössze kilenc helységben volt domináns népcsoport.¹³

Felekezeti viszonylatban – 207 439 fővel (53,3%) – az ortodox egyház híveinek száma dominált, akik jobbára románok és szerbek voltak. A második legjelentősebb felekezet – 149 325 fővel (38,4%) – a római katolikus volt, ahová a túlnyomórészt a németek, illetve a magyarság, valamint a bolgárok, a csehek és a horvátok tartoztak. A harmadik domináns felekezet – 11 382 fővel (2,9%) – az ágostai hitvallású evangélikus

¹¹ „A gányó a dohánykertész Dél-alföldi (Szeged környéki) neve. Csúfnév.” [...] „A gányó szó eredete ismeretlen, de eredeti jelentése: szegény, semmirekellő.” ORTUTAY GYULA (szerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon*, II. kötet (F-Ka). Akadémiai Kiadó. Budapest, 1979. 264. p.

¹² Az 1910. évi magyar népszámlálás szerint Torontál vármegyében – Nagybecskerekkel (Зренянин / Zrenjanin), a vármegye székhelyével együtt – 45 magyar anyanyelvi többségű település, Temes vármegyében kilenc magyar anyanyelvi többségű falu, valamint Krassó-Szörényben – Lugos rendezett tanácsú várossal, a vármegye székhelyével együtt – nyolc magyar anyanyelvi többségű helység volt. Fontos hangsúlyoznunk, hogy ez a „statisztika” csak a többségi magyar népcsoportra fókuszált. Azonban számos olyan település feküdt a Bánáság területén, ahol egy helységben több népcsoport is nagyobb számban volt jelen. Tehát más településeken – jelentős kisebbségként – is előfordultak „számlálatlan” magyarok.

¹³ *A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. I. A népesség főbb adatai. Községek és népesebb puszták, telepek szerint.* Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal. Budapest, 1912. 354–365. pp.

volt, amely egyház hívei főképp a szlovákság, illetve – kisebb részben – a németek soraiból kerültek ki. A görög katolikus egyház hívei 11 489 főt (2,95%) számláltak és főképp a románság számított a követői közé. Temes vármegye területén 7 154 fő (1,8%) vallotta magát a református egyház hívének, jobbra a magyarság soraiból. A zsidó felekezethez tartozók 2 013 főt (0,5%) számláltak. Az egyéb felekezethez tartozók száma 584 fő (0,15%) volt.¹⁴

Fehértemplom rendezett tanácsú város népessége 11 524 főt számlált, ebből 1 213 fő (10,5%) volt magyar, 6 062 fő (52,6%) német, 42 fő (0,4%) szlovák, 1 806 fő (15,7%) román, 1 994 fő (17,3%) szerb és 407 fő (3,5%) egyéb anyanyelvű személy. A felekezeti statisztika terén a város népességéből a többség (6 916 fő, 60%) római katolikus felekezetűnek vallotta magát. Ebbe a csoportba főképp a németek és a magyarság tartozott. A második legnagyobb felekezet az ortodox volt (3 847 fő, 33,4%); tagjai jobbra a szerbség és a románság soraiból került ki. A többi felekezet híveinek száma (761 fő) és aránya (6,6%) elenyésző volt. Jobbra az ágostai hitvallású evangélikus, az izraelita, a református, illetve a görög katolikus egyház hívei tartoztak ide.¹⁵

A történelmi Temes vármegyéhez kapcsolódik még két törvényhatósági jogú város, Temesvár és Versec. A magyar népszámlálások – mivel a két város önálló törvényhatóságnak számított – Temes vármegye községitől, illetve rendezett tanácsú városától (Fehértemplomtól) elkülönítve tárgyalták. Ugyanakkor mindkét város kapcsolódott is a történelmi vármegyéhez, mivel Temesvár a Központi járás, illetve Temes vármegye, Versec pedig a Verseci járás székhelye volt.

Temesvár törvényhatósági jogú város – 1910-ben – 72 555 fős népességével a történelmi Magyarország hatodik legnépesebb városa volt.¹⁶ A város lakóinak relatív többsége (31 644 fő, 43,6%) német anyanyelvű személy volt. A németek után a második legjelentősebb népcsoport – 28 552 fővel (39,4%) – a magyar volt. A románok 7 566 főt (10,4%), a szerbség pedig 3 482 főt (4,8%) számlált. A szlovákság 341 főt (0,5%) tett ki. Az egyéb anyanyelvűek száma (970 fő) és aránya (1,3%) nem volt jelentős. A németek és a magyarok túlsúlyának köszönhetően a legjelentősebb felekezet a római katolikus volt (48 598 fő, 67%), majd őket követte 11 227 fővel (15,4%) – többnyire a románság és szerbség soraiból álló – ortodox felekezet. Sorban a harmadik felekezet az izraelita volt (6 728 fő, 9,3%). Majd a református felekezet következett (3 532 fő, 4,9%); főképp magyar ajkú hívekkel. Jelentősebb felekezetek voltak még az ágostai hitvallású evangélikus, valamint a görög katolikus közösségek. Előbbi híveinek száma 1 603 fő (2,2%), utóbbi 748 fő (1%) volt. Az evangélikus hívek jobbra a szlovákok, a németek, illetve a magyarok soraiból került ki. A görög katolikusok viszont jobbra románok voltak. Az egyéb felekezethez tartozók száma 119 fő (0,2%) volt.¹⁷

¹⁴ *A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. I. A népesség főbb adatai. Községek és népesebb puszták, telepek szerint.* Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal. Budapest, 1912. 365. p.

¹⁵ *A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. I. A népesség főbb adatai. Községek és népesebb puszták, telepek szerint.* Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal. Budapest, 1912. 364–365. pp.

¹⁶ Budapest, Szeged, Szabadka, Debrecen és Pozsony után Temesvár – 1910-ben – a történelmi Magyarország hatodik legnépesebb városa volt. *A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. I. A népesség főbb adatai. Községek és népesebb puszták, telepek szerint.* Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal. Budapest, 1912. 12–13. pp.

¹⁷ *A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. I. A népesség főbb adatai. Községek és népesebb puszták, telepek szerint.* Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal. Budapest, 1912. 364–365. pp.

Herczeg Ferenc író, a Magyar Tudományos Akadémia tagjának szülővárosa, Versec törvényhatósági jogú város népességszáma – 1910-ben – 27 370 főt számlált, ebből 3 890 fő (14,2%) volt magyar, 13 556 fő (49,5%) német, 8 602 fő (31,4%) szerb, 879 fő (3,2%) román és 127 fő (0,5%) szlovák, valamint 316 fő (1,2%) pedig egyéb anyanyelvű személy. Ugyanakkor – felekezeti tekintetben – 16 336 fő (59,7%) volt római katolikus. A hívek főképp a németek és a magyarság soraiból kerültek ki. További 9 544 fő (34,9%) volt ortodox felekezethez tartozó. Elsősorban a szerbség, kisebb hányadban a románság tartozott ehhez a felekezethez. Végül, a jelentősebb felekezetek közül 743 főt (2,7%) számlált az izraelita közösséghez tartozó személyek száma. Az egyéb felekezetekhez tartozók száma (747 fő) és aránya (2,7%) elenyésző volt, jobbára ágostai hitvallású evangélikusok, reformátusok, valamint görög katolikus tartoztak ide.¹⁸

Az 1920. június 4-én aláírt trianoni békeszerződés Temes vármegye teljes területét, valamint Fehértemplom rendezett tanácsú várost, továbbá Temesvár és Versec törvényhatósági jogú városokat elszakította Magyarországtól. A történelmi vármegye északi, nagyobbik részét (5 552 km²-t), székhelyével, Temesvár törvényhatósági jogú várossal egyetemben a Román Királyságnak ítélte. Temes vármegye déli része, Versec törvényhatósági jogú és Fehértemplom rendezett tanácsú várossal a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság¹⁹ része lett.²⁰ Románia 180 történelmi települést nyert, a délszláv állam pedig 45 helységgel lett „gazdagabb”.

A történelmi Fehértemplomi járás és települései

A Fehértemplomi járás a történelmi Temes vármegye tizenegy egykori járása közül – az 1910. évi magyar népszámlálás „eszmei” időpontjában – a hatodik legnagyobb kiterjedésű közigazgatási egység volt. Területe: 116 080 katasztrális hold (668 km²) volt. A Fehértemplomi járás területe a történelmi Temes vármegye – 7 433 km² nagyságú²¹ – területének közel 9%-át tette ki.

¹⁸ *A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. I. A népesség főbb adatai. Községek és népesebb puszták, telepek szerint.* Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal. Budapest, 1912. 364–365. pp.

¹⁹ A „Jugoszlávia” kifejezés csak 1929-ben lett hivatalosan az ország neve. Addig a délszláv államot Szerb-Horvát-Szlovén Királyság elnevezéssel illették. JUHÁSZ JÓZSEF: *Volt egyszer egy Jugoszlávia. A délszláv állam története.* Aula Kiadó. Budapest, 1999. 59., 335., 337. pp.

²⁰ DIÓS ISTVÁN – VICZIÁN JÁNOS (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon, XIII. kötet (Szentl-Titán).* Szent István Társulat. Budapest, 2008. 192. p.

²¹ Az adat Temesvár (85 km²) és Versec (197 km²) törvényhatósági jogú városok területének figyelembevételével értendő.

1. táblázat

A Fehértemplomi járás helységeinek névváltozásai (1880–1910)

	Népszámlálás			
	1880	1890	1900	1910
1.	Ablián	Ablián	Csehfalva	<i>Csehfalva</i>
2.	Zagajcza	Zagaicza	Fürjes	<i>Fürjes</i>
3.	Gajtasoll	Gajtasol	Gajtasol	<i>Gajtás</i>
4.	Grebenác	Grebenác	Gerebencz	<i>Gerebencz</i>
5.	Oresác	Oresác	Oresác	<i>Homokdiód</i>
6.	Ulma	Ulma	Ulma	<i>Homokszil</i>
7.	Izbistye	Izbistye	Izbiste	<i>Izbiste</i>
8.	Jassenova	Jaszenova	Jaszenova	<i>Karasjeszenő</i>
9.	Krucicza	Krusicza	Krusicza	<i>Körtéd</i>
10.	A Moldovai járás (Krassó-Szörény vármegye) adataiban	Kussics	Kussics	<i>Kusics</i>
11.	Károlyfalva	Károlyfalva	Károlyfalva	<i>Nagykárolyfalva</i>
12.	Palánka (Ó- és Új-)	Ó- és Új-Palánka	Palánk	<i>Palánk</i>
13.	Párta	Párta	Párta	<i>Párta</i>
14.	Rebenberg	Rebenberg	Rebenberg	<i>Szőllőshegy</i>
15.	Nikolincze	Nikolincze	Temesmiklós	<i>Temesmiklós</i>
16.	Lagerdorf	Lagerdorf	Temesstrázsa	<i>Temesőr</i>
17.	Duplaj	Duplaj	Temesváralja	<i>Temesváralja</i>
18.	Vracsevgáj	Vracsevgáj	Vracsevgáj	<i>Varázsliget</i>
19.	Vöröstemplom	Vöröstemplom	Vöröstemplom	<i>Vöröstemplom</i>

Forrás: KSH, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

A 1880. évi magyar népszámlálás eszmei időpontjában még csak tizenhét település alkotta a Fehértemplomi járás területét. Ekkor még – a Néra folyó mellett fekvő – Kusics (Куси́ч / Kusić) a szomszédos Krassó-Szörény vármegye Moldovai járáshoz tartozott.²²

A járás településeinek száma, illetve a hozzá tartozó települések a dualista állam utolsó három magyar – az 1890., az 1900. és az 1910. évi – népszámlálása alatt nem

²² *A Magyar Korona országainak 1880. évi népszámlálása*. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal. Budapest, 1880. 155–156. pp.

változott. A három népszámlálás idején ugyanaz a tizenkilenc település alkotta a Fehértemplomi járást. Kucsics nagyközség adatai az 1890. évi magyar népszámlálástól Temes vármegye Fehértemplomi járásának települései között szerepeltek.²³

Népesedéstörténeti szempontból – Reiszig Ede adatai alapján²⁴ – mindössze három település középkori múltjáról maradtak ránk adatok. A többi helységről – ha léteztek is a középkorban – nem maradt fenn információ.²⁵ Gerebenc (Гребенац / Grebenac) első írásos említése 1341-ben történt, Temesváralja (Дупљаја / Dupljaja) települést pedig 1473-ban említette egy okirat. Palánk (Банатска Паланка / Banatska Palanka) váráról viszont már 1128-ból maradtak ránk adatok. A három település a Karas folyó (szerbül Караш / Karaš, románul Caraș) mellett feküdt – illetve fekszik ma is –, és feltehetően a középkori Krassó vármegye részei voltak. A középkori Krassó vármegye egyik legjelentősebb helysége minden bizonnyal Palánk, akkori nevén, Haram lehetett.²⁶ A Duna folyam szomszédságában fekvő településnek vára is volt. Mivel az ország déli részeinek egyik kapuja volt, a magyar és a bizánci hadak többször csaptak itt össze egymással. II. (Komnénosz, más néven „Szép”) János bizánci császár (1118–1143) seregei 1128-ban elfoglalták az erősséget, majd az ismét magyar kézre került. A térség II. Géza magyar király (1141–1162) seregeinek is egyik felvonulási útvonalán feküdt, amikor a Bizánci Birodalommal folytatott – 12. századi – végelemezhetetlen hadakozások zajlottak. I. (Komnénosz, más néven „Nagy”) Mánuel bizánci császár (1143–1180) 1161-ben szintén elfoglalta hadaival Haram várát.²⁷ Amíg Gerebenc és Temesváralja középkori múltjáról sok adat nem maradt az utókorra, Palánk, azaz Haram múltjáról már annál több. A települést az 1332–1337. évi pápai tizedjegyzék is említette. Erőssége kulcsfontosságú szerepet játszott a későbbi török betörések visszaverésében. Ennek ellenére a török sereg feltehetően már 1499 és 1503 között elfoglalta. Haram (Palánk) az 1552. évi, nagy török hadjárat magyarországi „kezdőpontja” volt, mivel a török seregek itt vertek hidat és haladtak tovább a „Bánság szívé”, a Losonczy István és serege által védett tragikus sorsú Temesvár ellen.²⁸

²³ *A Magyar Korona országainak 1890. évi népszámlálása*. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal. Budapest, 1890. 570–571. pp., *A Magyar Szent Korona országainak 1900. évi népszámlálása. I. A népesség általános leírása községenként*. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Pesti Könyvnyomda-Részvénytársaság. Budapest, 1902., 356–357. pp., *A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. I. A népesség főbb adatai. Községek és népesebb puszták, telepek szerint*. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal. Budapest, 1912. 356–359. pp.

²⁴ REISZIG EDE: *Temes vármegye községei*. In: Borovszky Samu (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai*. Temes vármegye és Temesvár. Országos Monográfia Társaság. Budapest, 1914. 47., p. 87–88. pp., 118. p.

²⁵ Őskori lelőhelyek tekintetében viszonylag gazdag a vidék – a régészeti leletek „tanúsága” szerint –, továbbá maradtak ránk adatok az ókori, illetve a népvándorlás korabeli népekről is, akik megfordultak a történelmi Temes vármegye déli részén. SZENTKLÁRAY JENŐ (szerk.): *Temes vármegye története*. In: Borovszky Samu (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai*. Temes vármegye és Temesvár. Országos Monográfia Társaság. Budapest, 1914. 225–226. pp.

²⁶ „*Krassó vármegye egyházszervezetileg a csanádi egyházmegye krassói főesperessége volt, melynek székhelye kezdetben Krassó (Haram) vára lehetett...*” Haram királyi várát olykor, az egyes források a Szörényi Bánsághoz sorolták. DIÓS ISTVÁN – VICZIÁN JÁNOS (szerk.): *Magyar katolikus lexikon VII. kötet (Klacs–Lond)*. Szent István Társulat. Budapest, 2002. 453–454. pp.

²⁷ BÁNLAKY JÓZSEF: *A Magyar Nemzet Hadtörténelme. IV. kötet*. Grill Károly Könyvkiadó vállalata. Budapest, 1929. 72–78. pp.

²⁸ REISZIG EDE: *Temes vármegye községei*. In: Borovszky Samu (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai*. Temes vármegye és Temesvár. Országos Monográfia Társaság. Budapest, 1914. 87–88. pp.

Az egykori Fehértemplomi járás többi településről – Csehfalva (Чешко Село / Češko Selo), Nagykárolyfalva (Банатски Карловац / Banatski Karlovac), Szöllőshegy (Калужерово / Kaluđerovo) és Temesőr (Стража / Straž) kivételével – mindössze a török hódoltság időszakának végéről vannak értesüléseink. Ekkorra az egyes települések etnikai összetétele – a török hódoltságot megelőző időszakhoz képest – teljesen megváltozott. Habár már korábban is éltek szerbek a térségben, időközben a helységek jobbára szerbek és kisebb részben románok által lakott településekké váltak. A szerbek és románok a török időszakban – 16–17. században – kezdtek nagyobb számban bevándorolni a Bánság területére. Ez folyamat a 18. század folyamán fokozódott.²⁹

A történelmi Fehértemplomi járás területét jobbára a szerbek vették birtokukba. Az 1718. évi pozsareváci békekötést követően a császáriaknak a bánsági – római katolikus, német orientációjú – telepítési politika kialakításánál a szerbséggel és a románsággal már számolniuk kellett. Az I. (Habsburg) Lipót magyar királytól (1657–1705) jelentős kiváltságokat elnyert szerbséget, mint katonáskodó népelemet, főként, mint határőröket szívesen alkalmazta a császári hatalom.³⁰

A török iga alóli felszabadulást követően minden bizonnyal jobbára a szerbség lakhatta Fürjes (Загајица / Zagajica), Gajtás (Кажтасово / Kajtasovo), Homokszil (Уљма / Uljma), Izbiste (Избиште / Izbište), Kusics (Кусић / Kusić), Palánk (Банатска Паланка / Banatska Palanka), Temesváralja (Дупљаја / Dupljaja), Varázsliget (Врачев Гај / Vračev Gaj) és Vöröstepplom (Црвена Црква / Crvena Crkva) nagyközségeket, valamint Karasjeszenő (Јасеново / Jasenovo), Körtéd (Крушчица / Kruščica) és Párta (Парта / Parta) kisközségeket.³¹ Voltak olyan települések, mint például – az egykori Haram – Palánk, ahová már a 15. században letelepedtek a szerbek. Más helységek esetében pedig a korabeli elnevezés utal az akkori lakosság etnikai hovatartozására, mint például Vöröstepplom esetében a 17. század végén használt „Czervena Czerkva” elnevezés.³²

A 17. század végén már a románság is otthonának vallhatta a vidéket, habár a románok által lakott települések a szomszédos – északabbra fekvő – Verseci járás területén sorakoztak nagyobb számban. Jobbára ők lakhatták Gerebenc (Гребенац / Grebenac) és Homokdiód (Орешац / Orešac) kisközségeket. Az egyedüli „bizonytalan hovatartozású” település – a korabeli 15 helységből – Temesmiklós (Николинци / Nikolinci) nagyközség volt. A helység a török hódoltság végén még lakott volt, de a felszabadítás időszakát (1716/1718) nem élte túl, népessége kiveszett. Nincsenek biztos értesüléseink az

²⁹ GYÉMÁNT RICHÁRD: *Nemzetiségi és felekezeti viszonyok a Bánság területén (különös tekintettel a 18. századi betelepítésekre)*. In: Katona Tamás – Kovacsicsné Nagy Katalin – Lacza Éva Zita (szerk.): Vavró István, a tudós és pedagógus: Ünnepi kötet dr. Vavró István professzor 80. születésnapjára. Magyar Statisztikai Társaság – SZIE ÁJK. Budapest–Győr, 2016. 27–39. pp.

³⁰ KÖHEGYI MIHÁLY: *A szerbek felköltözésének (1690) történeti előzményei*. In: Zombori István (szerk.): *A szerbek Magyarországon*. Móra Ferenc Múzeum. Szeged, 1991. 70–71. pp., HEGEDŰS ANTAL: *A kiváltságolt szerb nemzet a XVIII–XIX. században Magyarországon*. In: Zombori István (szerk.): *A szerbek Magyarországon*. Móra Ferenc Múzeum. Szeged, 1991. 130. p., PÁL TIBOR: *A szerbek nagy kivándorlása*. In: Zombori István (szerk.): *A szerbek Magyarországon*. Móra Ferenc Múzeum. Szeged, 1991. 79–83. pp.

³¹ A félreértést elkerülendő, a nagyközség, illetve a kisközség megjelölés az egyes települések 1912. évi közigazgatási státusát fejezik ki. Jelen esetben inkább csak tájékoztatásul szolgálnak, hogy az olvasó képet kaphasson az egyes települések – népességszámbeli – jelentőségéről.

³² REISZIG EDE: *Temes vármegye községei*. In: Borovszky Samu (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai*. Temes vármegye és Temesvár. Országos Monográfia Társaság. Budapest, 1914. 126–127. p.

első lakosok személyét illetően, illetve a román és a szerb helytörténet kissé eltérően tárgyalja az első lakosok etnikai hovatartozását. Annyi bizonyos, hogy a későbbiekben, mint lakatlan pusztá szerepelt a kimutatásokban. Újratelepítésére 1783 és 1790 között történt. Ekkor már minden bizonnyal a románság lakta, akik 1791-ben építették fel a falu román ortodox templomát. A templomot később – 1909-ben – lebontották, helyére, 1910-ben új, bizánci stílusú, kéttornyos templomot építettek.

Négy települést a török korszakot követően létesítettek. Csehfalva (Чешко Село / Česko Selo) kisközség igen későn, a 19. század első felében települt. I. Ferenc magyar király (1792–1835), majd V. (Jóságos) Ferdinánd uralkodása (1835–1848) idején csehek települtek be Cseh- és Morvaország területéről. Feladatuk az erdőművelés, favágás és feldolgozás, illetve a szénégetés volt.³³ A római katolikus csehek 1900-ban építették fel római katolikus templomukat, ahol a mai napig cseh nyelven is megtartják a római katolikus szentmisét. A római katolikus templom védőszentje, Csehország egyik, illetve a Bánság védőszentje, Nepomuki Szent János. Tiszteletét a Bánság területén a csehek mellett főképp a szintén jobbára római katolikus németek ápolták.³⁴ Ünnepnapiját május 16-án tartják.

Nagykárolyfalva (Банатски Карловац / Banatski Karlovac) nagyközség a térség egyedüli, jobbára németek által lakott helysége volt. A település környéke már az őskorban, illetve az ókorban lakott területnek számított. A török hódoltság korszakának végén egy „Ocza”, illetve „Oča” nevű szerbek által lakott helység állt itt, amelyet „Kis-Alibunár” névvel is illették. Ebben az időszakban az egyes helységek többsége – a Bánság területén – meglehetősen gyéren lakott volt, nagyobb népességgel rendelkező kevésbé alakult ki. Így ez a szerbek által lakott falu sem lehetett nagyobb lélekszámú. A szerbek még I. Lipót magyar király uralkodása (1657–1705) idején 1690-ben jelentek meg a még török kézben lévő területen. A császáriak a törököktől idővel – de facto 1716-ban, de jure 1718-ban – végleg visszavették a térséget. Később Mária Terézia magyar királynő (1740–1780) rendeletére 1764-ben „kiszolgált”, rokkant német katonákat és rokoniakat telepítették le a faluban, amely bevándorlás a szerbség számára jelentős érvágás volt. Hiszen a két – eltérő habitussal és felfogással rendelkező – népelem hamarosan konfliktusba került egymással, amelynek az lett a vége, hogy a szerbek átköltöztek a közeli – később Torontál vármegyéhez tartozó – Alibunárra (Алибунар / Alibunar). A németek 1803-ban utánpótlást kaptak; újabb római katolikus felekezetű német bevándorlók érkeztek a faluba. Azonban már egy évvel korábban kijelölték az új házhelyeket a faluban. A települést hivatalosan ekkor keresztelték át a „Carlsdorf” névre. A névadó – a forrás szerint – Karl Ludwig Friedrich von Baden (1786–1818) badeni nagyherceg (1811–1818) volt. A névadás oka feltehetően az lehetett, hogy az 1803-ban érkezett

³³ A csehek három nagyobb hullámban érkeztek – Cseh- és Morvaország térségéből – a Bánság területére. „A „harmadik telepeshullám” már jórészt az 1830-as években – V. („Jóságos”) Ferdinánd uralkodása (1835–1848) idején – indult és az 1848–1849-es forradalom és szabadságharcot követően is zajlott az 1860-as évekig. Sajátossága, hogy elsődlegesen „belső vándorlás” volt, vagyis a hegyvidéki csehek egy része a Bánság alföldi vidékeire költözött. Ezt főleg a megélhetési és egyéb okok – pl. időjárási szélsőségek – motiválták. Ekkor – 1833-ban – létesült a temesi – mai napig létező – Csehfalva (České Selo).” GYÉMÁNT RICHÁRD: *A Bánság újratelepítése, különös tekintettel a 18. századi telepítési folyamatokra*. In: Homoki-Nagy Mária (szerk.): *Forum. Acta Juridica et Politica*. V. évfolyam, 1. szám. Szegedi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar. Szeged, 2015. 45. p.

³⁴ ORTUTAY GYULA (szerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon. III. kötet (K-Né)*. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1980. 750. p.

német telepesek jobbára a Badeni Nagyhercegség területéről származtak.³⁵ A helység a magyar „Károlyfalva” nevet csak a 19. század második felében kapta. A „Nagykárolyfalva” helységneve pedig a dualizmus időszakának végén jelent meg a magyar hivatalos nyelvhasználatban.

Az egykor németek által lakott település kialakításakor figyeltek arra, hogy a ház oromzata az utcára nézzen. A település alaprajza – a németekre jellemző – viszonylag szabályos, négyszög volt. Az 1804 és 1810 közötti időszakban felépítették a – Borromeo Szent Károly (Hl. Karl Borromäus) tiszteletére, 1809. május 16-án – felszentelt római katolikus templomot, továbbá a plébániát, illetve az iskolát, valamint egy kasszárnyát és egy vendégfogadót. A település közepén még egy kisebb katonai gyakorlóteret is létesítettek, amely később a település parkja lett. A falu német lakói jobbára Versecre (Вршац / Vršac) jártak piacozni.³⁶ Nagykárolyfalva mellett más, környékbeli településen – így Izbistén, Palánkon, illetve Temesőron – is igyekeztek „gyökeret verni” a németek, kevés sikerrel. A német és a szerb, illetve román „közösködés” amúgy sem vezetett közöttük eredményre. A „rossz szomszédság” mellett, a törökökkel vívott háborúk, továbbá a járványok és más, egyéb kedvezőtlen jelenségek sem segítették a németeket. Idővel ezekből a környékbeli településekről nagyjából kivesztek.³⁷

A napjainkban a szerb-román határra simuló Szöllőshegyet (Калыђерово / Kaluderovo) – amely helység közúti határátkelő is Szerbia és Románia között – 1717 és 1723 között telepítették. Habár hosszú időn át a „Rebenberg” német eredetű településnév volt használatos, valószínűleg a 18. század későbbi időszakában már szerbek lakták a falut.³⁸

Temesőr (Стража / Straža) „esete” szintén érdekes, mivel a település alapjait már 1716-ban „lerakták”. Itt volt a császári seregek egyik lovassági tábora a felszabadító háború idején, ezért a települést „Lagerdorf” névre keresztelték. Első lakosai római katolikus németek voltak, azonban idővel elköltöztek innen. Helyükre, később a románság telepedett. Az 1761. évi kimutatás már románok által lakott falunak „ismerte” „Lagerdorf”, azaz már „Strasa” (románul „Straja”) helységet.³⁹

A történelmi Fehértemplomi járás településeit jobbára a szerbek vették birtokba, ezt bizonyítja az a tény is, hogy – 1914-ben – a 19 településen 17 ortodox templom állt.⁴⁰ Ezek közül csak négy volt román ortodox, a többi szerb pravoszláv templom. A római

³⁵ VOLK, HANS: *150 Jahre Karlsdorf. Geschichte der Gemeinde Karlsdorf im Banat*. Pannonia-Verlag. Freilassing, 1958. 15. p.

³⁶ A házakat stabil kőalapra építették, a falakat agyagból, vályogból húzták fel, a tetőt pedig rendszerint nád-
tető fedte. Minden házhoz tartozott egy konyha, egy szoba és egy kamra. A beköltöző német lakók házan-
ként két lovat, egy tehenet, továbbá egy fogatot, egy lovas kocsit, valamint a földműveléshez egy ekét, egy
boronát, illetve egyéb szerszámokat kaptak. A házakhoz egyszerűbb belső berendezést is biztosított a csá-
szári adminisztráció. A német lakosok így összesen 180 Gulden értékű vagyontárgyakat kaptak. Ezt az ösz-
szeget később kellett visszafizetniük. VOLK, HANS: *150 Jahre Karlsdorf. Geschichte der Gemeinde
Karlsdorf im Banat*. Pannonia-Verlag. Freilassing, 1958. 20. p.

³⁷ REISZIG EDE: *Temes vármegye községei*. In: Borovszky Samu (szerk.): Magyarország vármegyéi és városai.
Temes vármegye és Temesvár. Országos Monográfia Társaság. Budapest, 1914. 78. p.

³⁸ REISZIG EDE: *Temes vármegye községei*. In: Borovszky Samu (szerk.): Magyarország vármegyéi és városai.
Temes vármegye és Temesvár. Országos Monográfia Társaság. Budapest, 1914. 98. p.

³⁹ REISZIG EDE: *Temes vármegye községei*. In: Borovszky Samu (szerk.): Magyarország vármegyéi és városai.
Temes vármegye és Temesvár. Országos Monográfia Társaság. Budapest, 1914. 110. p.

⁴⁰ Ez a „felekezeti statisztika” csak a templomokat vette figyelembe, a kápolnákat, illetve imaházakat, ima-
termeket nem.

katolikus templomok száma mindössze három volt. Az ortodox templomok zömét a 19. század közepéig felépítették.⁴¹ A római katolikus templomok közül csak Nagykárolyfalva temploma büszkélkedhet régebbi – 1809-ből – származó alapokkal. Csehfalva (1900) és Körtéd (1911) római katolikus templomát a 20. század elején alapították.⁴²

A szerb dominancia az 1848/1849. évi forradalom és szabadságharc idején is megmutatkozott. Véres összecsapások zajlottak Homokdiódnál, Körtédnél, Kusicsnál, de főképp a varázsligeti szerb tábor okozott sok problémát a magyar honvédségnek és nemzetőröknek, de különösen Fehértemplom polgárainak.⁴³

A történelmi Temes vármegye egykori Fehértemplomi járásának települései előbb a Katonai Határőrvidék Német-bánsági ezredéhez, majd az 1838-ban felállított, 1845-től Illír-bánsági Ezred nevet felvett közigazgatási egységhez tartoztak.⁴⁴ A Katonai Határőrvidék megszüntetésével, ún. „polgárosításával”, 1873-ban a térséget Temes vármegyéhez csatolták. Az egyes településekből pedig kialakították a Fehértemplomi járást, Fehértemplom központtal.

2. táblázat

A Fehértemplomi járás anyanyelvi adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Anyanyelv							
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Ruszin	Horvát	Szerb
1880	26 165	139	2 921	303	7 139	2	13 752 ⁴⁵	
1890	31 805	222	3 981	26	7 776	1	6	18 295
1900	33 620	437	4 156	4	8 348	3	8	19 370
1910	36 831	909	4 791	42	8 234	–	6	20 987

Forrás: KSH, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

Anyanyelvi szempontból a Fehértemplomi járás településeinek népessége „elegyesnek” tekinthető, azonban az egyes népcsoportok helységenként jobbára elkülönülnek egymástól. Az 1910. évi magyar népszámlálás eszmei időpontjában a legjelentősebb népcsoport, a szerb volt (57%). A második legjelentősebb népelemet a román anyanyelvűek képezték (22,35%). Sorban a harmadik legnagyobb népcsoport a német (13%),

⁴¹ A szerző azért nem közölt évszámokat, mert a Borovszky-féle Temes vármegye és Temesvár monográfia, valamint a Bánati Szerb Ortodox Helytartóság adatai némiképp – évszámokban – eltérnek, de az alapítási időszak mind a kettő forrásnál azonos.

⁴² ERŐS LAJOS (szerk.): *Adalékok a Zrenjanini-Nagybecskereki Egyházmegye történetéhez*. LOGOS Kiadó. Tóthfalu, 1993. 244–245. pp., 297–299. pp., 281–284. pp.

⁴³ REISZIG EDE: *Temes vármegye községei*. In: Borovszky Samu (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai*. Temes vármegye és Temesvár. Országos Monográfia Társaság. Budapest, 1914. 124. p., HERMANN RÓBERT: *Az 1848–49. évi forradalom és szabadságharc története*. Videopont Kiadó, Budapest, 1996. 120. p.

⁴⁴ GYÉMÁNT RICHÁRD: *A katonai határőrvidék vázlatos történelme és „statisztikája”*. *Aracs, A délidéki magyarországi közéleti folyóirata*. XVII. évfolyam, 3. szám, 2017. augusztus 20., 80–81. pp.

⁴⁵ Az 1880. évi magyar népszámlálás még együtt közölte a horvátokra és a szerbekre vonatkozó anyanyelvi adatokat „horvát-szerb” megjelölés alatt.

⁴⁶ Az egyéb kategóriánál az első érték az egyéb anyanyelvűeket, a második pedig a beszélni nem tudó népeséget jelölte. A Fehértemplomi járás esetében az első érték (904 fő) az egyéb hazai (310 fő) és az egyéb külföldi (594 fő) anyanyelvűek adataiból tevődött össze.

végül – a jelentősen elmaradva – a negyedik népcsoport a magyarság volt (2,46%). Az egyéb anyanyelvűek száma (1 910 fő) és aránya (5,19%) nem tekinthető számottevőnek.

A tizenkilenc település közül tizenhárom helységben regisztrált szerb többséget az 1910. évi magyar népszámlálás. Szerb többségű falvak voltak: Fürjes, Gajtás, Homokszil, Izbiste, Karasjeszenő, Körtéd, Kusics, Palánk, Párta, Szőlőshegy, Temesváralja, Varázsliget és Vöröstemplom. Négy faluban képzett többséget a románság, ez voltak: Gerebenc, Homokdiód, Temesmiklós, valamint Temesőr. A németek és a csehek egy-egy helységben alkották a többségi népcsoportot. Nagykárolyfalva német, Csehfalva viszont cseh többségű településnek számított.

A magyarok egy helységben sem képeztek többséget, ennek ellenére a nagyobb részt csehek által lakott Csehfalván, továbbá a szerb többségű Izbistén és Karasjeszenőn, valamint a német többségű Nagykárolyfalván éltek nagyobb számban. Előbbi esetben, Csehfalván a magyarság száma nem érte el a 100 főt, de arányaiban – közel 20%-kal – jelentős kisebbséget képzett a kis lélekszámú településen. A további három községben már 100 főt meghaladó közösséget alkotott. Előfordult, hogy németek, a románok és a szerbek is jelentős – 100 főt meghaladó – kisebbséget képeztek néhány településen. A németek – Nagykárolyfalván kívül – nagyobb számban éltek még Homokszilen, Izbistén és Karasjeszenőn. A románok jelentősebb kisebbségként voltak jelen Homokszilen, Kusicon, valamint Nagykárolyfalván. A szerbek Homokdiódon alkottak nagyobb számú kisebbséget. A csehek Körtéden is kisebb közösséget képeztek, erre a tényre utal a ma is álló – 20. század elején épült – római katolikus templom.⁴⁷

3. táblázat

A Fehértemplomi járás felekezeti adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Felekezet						
	Összesen	Római katolikus	Ortodox	Ágostai hitvallású evangélikus	Református	Izraelita	Egyéb
1880	26 165	4 175	21 868	24	11	67	20
1890	31 805	5 039	26 587	45	11	80	43
1900	33 620	5 338	28 068	32	45	48	89
1910	36 831	6 362	30 050	87	105	41	186

Forrás: KSH, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

A felekezeti statisztikai adatok tekintetében az 1910. évi magyar népszámlálás szerint – jórészt a szerb és a román anyanyelvűeknek köszönhetően – ortodox többség érvényesült. A járás népességének 81,6%-a vallotta magát – 1910-ben – a szerb és a román ortodox egyházhoz tartozónak. A második jelentős felekezet a római katolikus volt (17,3%), amely felekezet tagjai jobbra a németek, a magyarok, illetve a csehek soraiból kerültek ki. A többi felekezethez tartozók száma (419 fő) és aránya (1,1%) elenyésző volt.

⁴⁷ „A templomot 1911-ben építette a Kincstár Szent István király tiszteletére. A cseh ajkú hívek azonban Szent Vencel herceget tekintik védőszentjüknek.” Ünnepnapiját szeptember 28-án tartják. A liturgikus nyelv jelenleg a cseh és a horvát. Nem önálló plébánia, Fehértemplom leányegyháza. *Dioecesis Zrenianinensis – Nagybecskerekai Egyházmegye honlapja*: <http://www.catholic-zr.org.rs/versec/> (Letöltés ideje: 2018. május 18.)

A Fehértemplomi járás területén – 1910-ben – 3 407 fő, azaz a teljes népesség 9,3%-a beszélt magyarul. Ugyanakkor a járás területén 17 739 fő – a népesség 48,2%-a – tudott írni és olvasni.⁴⁸

A trianoni békeszerződés a Fehértemplomi járás teljes területét elvette Magyarországtól. Ugyanakkor a térséget a Szerb-Horvát-Szlovén Királysághoz csatolta. Fontos megjegyeznünk, hogy bár a Fehértemplomi járás 19 települése, továbbá Fehértemplom rendezett tanácsú városa is a délszláv államhoz került, de Kusics (Кусић / Kusić) és Szöllőshegy (Калужерово / Kaludzerovo) helységek külterületéből kisebb részek Romániához kerültek. Ugyanakkor – érdekességként jegyezzük meg, hogy – az egykori Krassó-Szörény vármegye Jámi járásához tartozó Nérámogyorós (Lescovița), valamint az Újmoldovai járáshoz tartozó Néramező (Câmpia) és Néraaranyos (Zlatița) külterületéből szintén kisebb külterületek a délszláv állam részei lettek. A határt – ezen a szakaszon – a két ország között jobbra a Néra folyó képezte, ezért kerültek az előbbieken említett külterületi részek a szomszédos délszláv államhoz. A fent említett három, Krassó-Szörény vármegyei település jobbára szerbek által lakott falu volt, ennek ellenére Romániához csatolták őket. Az Al-Duna mentén több olyan település került Romániához, ahol ortodox vallású szerbek éltek.⁴⁹

4. táblázat

Az egykori Fehértemplomi járáshoz tartozó helységek anyanyelvi adatai (1910)

Település	Anyanyelv						
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Horvát	Szerb
Csehfalva	216	72	2	4	–	–	7
Fürjes	1 245	8	18	–	37	–	1 146
Gajtás	494	2	5	–	28	–	459
Gerebenc	2 443	20	33	1	2 292	–	68
Homokdiód	766	10	–	1	453	–	249
Homokszől	3 887	64	219	1	166	–	3 364
Izbiste	3 717	320	622	27	86	2	2 546
Karasjeszenő	2 212	143	180	6	25	2	1 805
Körtéd	2 317	2	5	–	7	1	1 764
Kusics	2 823	18	45	–	122	–	2 151
Nagykárolyfalva	3 840	151	3 497	2	105	1	57
Palánk	1 341	8	8	–	5	–	1 311
Párta	749	–	7	–	65	–	677
Szöllőshegy	718	–	6	–	8	–	694
Temesmiklós	3 483	11	33	–	3 238	–	31
Temesőr	1 678	29	11	–	1 544	–	25
Temesváralja	1 242	3	29	–	32	–	1 174
Varázsliget	2 563	32	27	–	15	–	2 458
Vöröstemplom	1 097	16	44	–	6	–	1 001

Forrás: A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. I. A népesség főbb adatai. Községek és népesebb puszták, telepek szerint. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal. Budapest, 1912. 356–359. pp.

⁴⁸ A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. I. A népesség főbb adatai. Községek és népesebb puszták, telepek szerint. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal. Budapest, 1912. 367. p.

⁴⁹ DIÓS ISTVÁN – VICZIÁN JÁNOS (szerk.): Magyar Katolikus Lexikon, XIII. kötet (Szentl-Titán). Szent István Társulat, Budapest. 2008, 192. p.

A trianoni békeszerződés aláírásától – 1920. június 4-től – eltelt közel száz esztendő alatt a következő változások mentek végbe egyes települések etnikai és felekezeti statisztikai sajátosságai tekintetében. Az eddigi utolsó, 2011. évi – szerb – népszámlálás településsoros adatai szerint a szerbség – az egykori Fehértemplomi járás – már tizenöt településen képzett többséget. Az 1910. évi magyar népszámlálás „eszmei időpontjában” szerb többségű települések mellé felsorakozott a korábban még jobbára románok által lakott Homokdiód, valamint az egyedüli németajkú helység, Nagykárolyfalva is. Homokdiódon még – 2011-ben is – jelentős számú román kisebbség élt, akiknek a népességszáma alig maradt el a szerbekétől. Homokdiód románsága esetében a kisebbségi sors „hagyományos” lélekszámapadása figyelhető meg. Nagykárolyfalva német népességének „eltűnése” viszont tragikus. További három település – Gerebenc, Temesmiklós és Temesőr román, egy, Csehfalva pedig cseh többségű maradt.

A Nagykárolyfalván egykor élt németek „kálváriája” 1944. október 2-án este kezdődött, ekkor érték el a szovjet Vörös Hadsereg, valamint a jugoszláv partizán egységei a falu határára. Ekkor egy gránátrepesz kioltotta egy sváb gyermek életét. Ez a gyászos esemény csak a kezdete volt annak, ami a németekre várt. A szovjet katonák és jugoszláv partizánok brutális pusztítást vittek véghez. Erős Lajos a következőket írta: „A templomot 1944 őszén nagy kár érte: a győztes csapatok katonái a főoltár képét átszúrták, a szobrokat megcsonkították, a színes ablakokat betörték. Ismeretlen személyek az egyházi anyakönyveket mind megsemmisítették, melyekből csak a keresztek anyakönyvének indexe maradt meg (1805–1890). A plébános tragikus halállal múlt ki.”⁵⁰ Erős Lajos könyve nem, de a Nagybecskereki Római Katolikus Egyházmegye elektronikus oldala bővebb információkat közölt az akkori római katolikus plébános sorsáról: „Ft. Weber Péter Károlyfalva utolsó esperesplébánosát (Nagyikinda 1884. április 20. – 1944. november 08.) a partizánok 1944-ben őszén 37 hívőjével együtt elhurcolták és Fehértemplomon kivégezték.”⁵¹ A római katolikus templomot – ellentétben huszonnégy bányai „társával” – nem robbanták le és az mind a mai napig látható a településen. Hívei kevesen vannak, nem önálló plébánia, hanem Versec leányegyháza. A német lakosság egy része még a szovjet és partizán alakulatok megérkezése előtt elmenekült, de a többség a faluban maradt. A jugoszláv partizánok kezére 2 407 fő került, akik közül 212 főt – 96 férfit és 116 nőt – különféle szovjet munkatáborokba deportáltak. Közülük 47 fő nem tért vissza, ebből 29 fő volt férfi, 18 fő pedig nő.⁵² Nagykárolyfalván a partizánok egy lágert létesítettek, ahol a német lakosságot tartották fogva. Később átszállították őket nagyobb, kiépítettebb táborokba. A többség a rezsóházi (Книћанин / Knićanin) táborba került. Sokan a jugoszláv partizánok embertelen kegyetlensége miatt, továbbá a téli hideg, az éhezés, a betegségek és járványok következtében haltak meg. A túlélők, a délvidéki gyűjtőtáborok felszámolása (1948) után elhagyni kényszerültek Jugoszláviát.

A többség Németországban lett új hazára. A németek üresen maradt házaiba, több hullámban – 1946 és 1948 között – szerbek (közel 800 család és 4 000–4 500 fő) költöztek.

⁵⁰ ERŐS LAJOS (szerk.): *Adalékok a Zrenjanini-Nagybecskereki Egyházmegye történetéhez*. LOGOS Kiadó. Tóthfalu, 1993. 284. p.

⁵¹ *Dioecesis Zrenianinensis – Nagybecskereki Egyházmegye honlapja*: <http://www.catholic-zr.org.rs/versec/> (Letöltés ideje: 2018. május 18.)

⁵² *Station eines Völkermordes. Die Deportation von Deutschen aus dem vormaligen Jugoslawien 1944/45–1949 in die Sowjetunion*: <http://www.hog-bulkes.de/deportation.pdf> (Letöltés ideje: 2018. május 18.)

Az új lakosság főképp a Közép-Szerbiában található Užice és Čačak településekről és környékükről vándorolt a faluba. Voltak, akik visszatértek őseik földjére, de a többség Nagykárolyfalván maradt.⁵³

5. táblázat

*Az egykori Fehértemplomi járáshoz tartozó helységek nemzetiségi adatai (2011)*⁵⁴

Település	Nemzetiség							
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Horvát	Szerb	Egyéb
Csehfalva	40	Nincs adat.	Nincs adat.	Nincs adat.	Nincs adat.	Nincs adat.	7	Nincs adat.
Fürjes	500	6	Nincs adat.	Nincs adat.	7	Nincs adat.	441	Nincs adat.
Gajtás	262	13	Nincs adat.	Nincs adat.	4	Nincs adat.	199	Nincs adat.
Gerebenc	818	7	–	–	640	–	88	83
Homokdiód	382	5	Nincs adat.	Nincs adat.	141	Nincs adat.	147	Nincs adat.
Homokszil	3 269	22	6	Nincs adat.	481	7	2 609	Nincs adat.
Izbiste	1 472	12	–	–	12	6	1 201	241
Karasjeszenő	1 243	19	7	Nincs adat.	16	4	997	Nincs adat.
Körtéd	864	7	Nincs adat.	Nincs adat.	4	Nincs adat.	614	Nincs adat.
Kusics	1 164	4	Nincs adat.	Nincs adat.	10	4	907	Nincs adat.
Nagykárolyfalva	5 082	63	5	13	53	8	4 684	256
Palánk	682	3	Nincs adat.	Nincs adat.	Nincs adat.	Nincs adat.	585	Nincs adat.
Párta	376	Nincs adat.	Nincs adat.	Nincs adat.	3	Nincs adat.	345	Nincs adat.
Szöllőshegy	94	Nincs adat.	Nincs adat.	Nincs adat.	Nincs adat.	Nincs adat.	85	Nincs adat.
Temesmiklós	1 131	8	Nincs adat.	Nincs adat.	729	Nincs adat.	131	Nincs adat.
Temesőr	531	8	Nincs adat.	Nincs adat.	399	Nincs adat.	50	Nincs adat.
Temesváralja	738	7	Nincs adat.	Nincs adat.	21	Nincs adat.	631	Nincs adat.
Varázsliget	1 348	14	Nincs adat.	Nincs adat.	4	3	1 090	Nincs adat.
Vöröstemplom	666	6	Nincs adat.	Nincs adat.	7	Nincs adat.	503	Nincs adat.

Forrás: A 2011. évi adatok forrása: Republički zavod za statistiku, Odeljenje za diseminaciju i odnose sa javnošću. Beograd, 2017. Az adatok közlője, Tóth-Glemba Klára, kisebbségkutató, az MTA külhoni köztestületi tagja.

⁵³ VOLK, HANS: *150 Jahre Karlsdorf. Geschichte der Gemeinde Karlsdorf im Banat*. Pannonia-Verlag. Freilassing, 1958. 15. p.

⁵⁴ A Szerb Statisztikai Hivatal hivatalosan eddig még nem közölte a 2011. évi szerbiai népszámlálás nemzetiségi adatainak településsoros eredményeit. Ennek ellenére felmérte azokat. A „Nincs adat.” megjegyzés esetén, adatvédelmi szempontok miatt – három fő alatt – nem közzélték a statisztikai adatokat, emiatt – és más, a tanulmányban nem feltüntetett nemzetiségek hasonló adatainak hiánya miatt – az „Egyéb” kategória értékeit sem lehet pontosan meghatározni. Az „Egyéb” kategóriába az „Ismeretlen”, a „Nem nyilatkozott”, illetve a „Regionális hovatartozás” adatai is beleértendők. A 2011. évi adatok forrása: Republički zavod za statistiku, Odeljenje za diseminaciju i odnose sa javnošću. Beograd, 2017. Az adatok közlője, Tóth-Glemba Klára, kisebbségkutató, az MTA külhoni köztestületi tagja.

Fehértemplom rendezett tanácsú város népesedéstörténete – dióhéjban

Fehértemplom (szerbül Бела Црква/Bela Crkva, németül Weißkirchen, románul Biserica Alba) és környéke már a bronzkorban is lakott területnek számított, ezt támasztják alá a térségben végzett ásatások során előkerült leletek. A terület első ismert lakói – a Kr. e. 5. században – az agathirsek voltak. Őket többek között a dákok, majd Kr. u. 101/106 körül a rómaiak követték. A rómaiak után a hunok, továbbá a gepidák, majd az avarok, illetve a beszivárgó szlávok következtek. A magyar honfoglalás idején az itt talált avar, illetve szláv maradványok lassan kivesztek. Az Árpád-korban a város és térsége a történelmi Krassó vármegyéhez tartozott.⁵⁵ Az Anjou-korszakban, az 1332–1337. évi pápai tizedjegyzék, mint „Alba-Ecclesia”, a krassói főesperesi kerületben említette meg a települést, amely akkor már plébániával, illetve templommal rendelkezett. I. (Nagy) Lajos regnálása (1342–1382) alatt jelentek meg a szerbek. A magyarság lassú „visszavonulásával” a szerbség lélekszáma tovább növekedett településen, mivel a következő évszázadokban jelentős „utánpótlást” kaptak. Temesvár elestekor (1552. július 27.) a térség már jobbára szerbek által lakott vidék volt. Idővel a település elpusztult, azonban a helység neve, a „Fejéregyház” („Bela Crkva”) a „szerbektől származott át az utókorra”.⁵⁶

A Temesvár visszavétele (1716. október 12.) után – császári mérnökök által készített térképeken – csak erdőségek húzódtak a mai város területén. Az 1717. évi kamarai jegyzékben sem fordult elő.

A város alapítása, egyben az első német telepesek érkezése – a hagyomány szerint – 1717. május 13-án történt, tisztelegve a későbbi magyar királynő (1740–1780), Mária Terézia (1717–1780) előtt, aki ezen a napon született. Az alapító nem más volt, mint Claude Florimond de Mercy gróf (1666–1734), a Temesi Bánság („Temeschwarer Banat”) első kormányzója (1717–1734), akinek egy vadászat alkalmával annyira megtetszett a Néra folyó melletti vidék, hogy ott egy „német telep” létesítését határozta el. A németajkú lakosság a vadontól hódította el a területet, nekik kellett az erdőket kivágni, lakóházakat építeni. Kezdetben csak egy főutcából és hatvan lakóházból állt a település, ahol ugyanennyi család élt. Az új „telep” neve „Weißkirchen” lett. Neve után – 1723-tól –, római katolikus plébániával is rendelkezett a helység, azonban a római katolikus templomot csak 1739-ben építették fel.⁵⁷

A 18. század sok nehézségeket hozott az új alapítású Fehértemplomnak. Egyfelől az „apokaliptikus lovagok” tették „tiszteletüket”, a nélkülözés, az éhség, a betegségek, járványok (pl.: pestis) formájában és sorra tizedelték a németajkú lakosságot. Továbbá az osztrák-török háborúk is sok bajt okoztak, előbb 1737 és 1739, majd 1787 és 1789 között. Előbb, 1738-ban a pestis és a török veszély miatt – Versecré, Temesvárra, de Szegedre, Aradra, továbbá Kecskemétre, Budára, stb. – menekült el a lakosság, aminek következtében az alig lakott települést a környékbeli román falvak lakói kirabolták és felgyújtották. A belgrádi békekötés (1739. szeptember 18.) és a román rablóbandák császári csapatok általi leverése után, újból megindult az élet. Azonban az 1738 és 1740

⁵⁵ REISZIG EDE: *Fehértemplom*. In: Borovszky Samu (szerk.): Magyarország vármegyéi és városai. Temes vármegye és Temesvár. Országos Monográfia Társaság. Budapest, 1914. 423. p.

⁵⁶ REISZIG EDE: *Fehértemplom*. In: Borovszky Samu (szerk.): Magyarország vármegyéi és városai. Temes vármegye és Temesvár. Országos Monográfia Társaság. Budapest, 1914. 424. p.

⁵⁷ DEER, JOSEF: *Heimatbuch der Stadt Weißkirchen im Banat*. Selbstverlag. Salzburg, 1980. 456. p.

között tombolt pestis, amely a lakosság legalább hatodát „elvitte”. A település lakóháza-
it 1740-re ismét felépítették és a helység egyre jelentősebb lett, ahová 1751 körül újabb
német telepesek érkeztek. Ugyanekkor érkeztek meg ez első szerb családok, akik a letelepedési engedély megszerzése után, a város szélén, a „Ráczváros” területén leltek új otthonra. Ortodox templomukat 1775-ben építették fel.⁵⁸ Az 1787-ben kirobbant újabb osztrák-török háború következtében, 1788-ban a török haderő elfoglalta a települést, kirabolta és felégette azt. Ekkor a német lakosság jobbra Temesvárra és Aradra menekült. A német telepesek csak 1789 elején kezdtek visszaszivárogni. Ez a folyamat egészen az 1791-es esztendőig tartott, ekkor már a környékbeli németajkú lakosság is Fehértemplomot választotta új lakóhelyének. Az új római katolikus templom alapkövét 1805-ben rakták le és a 1806-ra készült el az épület.⁵⁹

A 19. század elején a városban is egyre gyarapodó, illetve a környékbeli falvak szerb-sége mozgolódni kezdett, amely elégedetlenség aggasztotta a németajkú többséget. A szerb mozgalmat azonban időben elfojtották. Az 1848/1849. évi forradalom és szabadságharc idején már nem volt ilyen szerencsés a település. A szerb martalócok sok gondot okoztak a helyi, jobbra német lakosságnak, akiket a magyar hadsereg és nemzetőrség is támogatott. Ennek ellenére jelentős áldozatokat követelt ez az időszak mindkét fél részéről.

Fehértemplom előbb a Katonai Határőrvidék egyik jelentős települése, illetve központja volt, majd 1872-ben önálló szabad királyi város lett. Az 1876. évi XXXIII. törvénycikk ugyan megszüntette a város önálló törvényhatóságát és, mint rendezett tanácsú város Temes vármegyébe olvasztotta. Ennek ellenére a város – főképp német – lakóinak szorgalma végett a településen az ipar, továbbá a kereskedelem és a szőlőművelés, valamint a borászat is jelentős fejlődésnek indult.⁶⁰

6. táblázat

Fehértemplom rendezett tanácsú város anyanyelvi adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Anyanyelv								
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Ruszin	Horvát	Szerb	Egyéb
1880	9 845	457	6 644	43	674	5	1 559 ⁶¹		202+ 261 ⁶²
1890	9 041	574	6 040	24	670	4	10	1 497	222
1900	10 849	1 571	6 245	243	869	6	22	1 620	273
1910	11 524	1 213	6 062	42	1 806	3	19	1 994	385

Forrás: KSH, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

⁵⁸ A Bánati Szerb Ortodox Helytartóság honlapja: <http://www.eparhijabanska.rs/parohije/kovinsko-namesnistvo/kovin/> (Letöltés ideje: 2018. május 28.)

⁵⁹ Fehértemplom római katolikus templomának védőszentje, „Szent Anna a Boldogságos Szűz Édesanyja” („Hl. Anna, Mutter der Gottesmutter Maria”). Ünnepnapiját július 26-án tartják. A liturgikus nyelv jelenleg a cseh, a horvát és a magyar. (Korábban a német többség idején a német volt.) ERŐS LAJOS (szerk.): *Adalékok a Zrenjanini-Nagybecskerek Egyházmegye történetéhez*. LOGOS Kiadó. Tóthfalu, 1993. 246-250. pp.

⁶⁰ REISZIG EDE: Fehértemplom. In: Borovszky Samu (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai*. Temes vármegye és Temesvár. Országos Monográfia Társaság. Budapest, 1914. 432. p.

⁶¹ Az 1880. évi magyar népszámlálás még együtt közölte a horvátokra és a szerbekre vonatkozó anyanyelvi adatokat „horvát-szerb” megjelölés alatt.

⁶² Az egyéb kategóriánál az első érték az egyéb anyanyelvűeket, a második pedig a beszélni nem tudó népeséget jelölte. A Fehértemplomi járás esetében az első érték (202 fő) az egyéb hazai (26 fő) és az egyéb külföldi (176 fő) anyanyelvűek adataiból tevődött össze.

7. táblázat

Fehértemplom rendezett tanácsú város felekezeti adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Felekezet						
	Összesen	Római katolikus	Ortodox	Ágostai hitvallású evangélikus	Református	Izraelita	Egyéb
1880	9 845	7 063	2 256	180	51	232	63
1890	9 041	6 337	2 187	200	63	203	51
1900	10 849	7 148	2 514	515	359	243	70
1910	11 524	6 916	3 847	293	135	250	83

Forrás: KSH, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

Fehértemplom népességének többsége (60%) – 1910-ben – a római katolikus felekezethez tartozott. Jobbára a többségi német lakosság, valamint a magyarság, továbbá a csehek, horvátok tartoztak ide. A második legjelentősebb felekezet (33,4%) az ortodox volt. Hívei a szerb, illetve a román lakosság soraiból kerültek ki. Az egyéb felekezethez tartozók száma (761 fő) és aránya (6,6%) elenyésző volt.

Fehértemplom népességének etnikai értelemben vett megváltozása 1944 őszén vette kezdetét. Az addig többségi népcsoport, a német rövid idő leforgása alatt jóformán eltűnt a városból. A bevonuló szovjet Vörös Hadsereg katonái, valamint a jugoszláv partizán egységek „új korszakot” indítottak el a város életében. A partizánok még ezen az őszön egy gyűjtőtábort létesítettek itt, ahová a helyi és környékbeli német lakosok zsúfolták.⁶³ Később, más délvidéki, főképp bánáti táborokba szállították őket, ahol az embertelen bánásmód, az alultápláltság, a téli hideg, a járványok, illetve betegségek miatt tömegesen haláloztak el. A német lakosság egy kisebb hányadát – közel száz főt – a Szovjetunió területére deportáltak.⁶⁴ Volt, aki közülük nem tért vissza. A délvidéki gyűjtőtáborok bezárása (1948) után a túlélők nem térhettek haza a szülőföldjükre, jobbára Németországba vándoroltak, ahol új hazára leltek. Hátrahagyott házaikba jobbára szerbek telepedtek, akiket Jugoszlávia különböző területeiről telepítettek ide. Így vált az egykor virágzó németajkú város, szerb többségű településsé.

8. táblázat

Fehértemplom városának etnikai adatai (1921–2011)

Év	Nemzetiség							
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Horvát	Szerb	Egyéb
1921	Nincs adat.							
1931	Nincs adat.							
1948	9 428	Nincs adat.						
1953	9 803	501	Nincs adat.	31	396	175	6 633	2 067
1961	10 722	428	Nincs adat.			181	8 257	1 856
1971	11 084	369	Nincs adat.			136	8 515	2 064
1981	12 317	323	Nincs adat.			121	9 013	2 860
1991	11 634	235	54	36	201	96	8 561	2 451
2002	10 675	180	29	18	188	59	8 226	1 975
2011	9 080	169	45	14	128	45	6 864	1 815

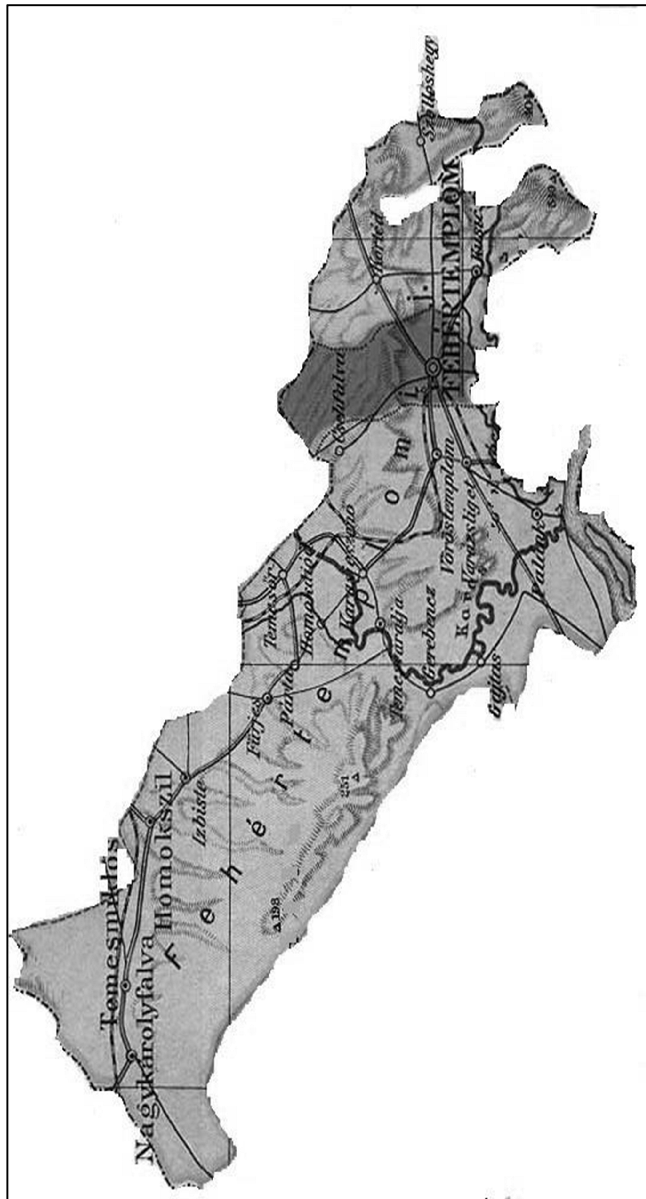
Forrás: Szerb Statisztikai Hivatal, délszláv népszámlálások: <http://pop-stat.mashke.org/> (Letöltés ideje: 2016. szeptember 1.)

⁶³ DIÓS ISTVÁN – VICZIÁN JÁNOS (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon, III. kötet (Éhi-Gar)*. Szent István Társulat, Budapest, 1997. 529. p.

⁶⁴ *Station eines Völkermordes. Die Deportation von Deutschen aus dem vormaligen Jugoslawien 1944/45-1949 in die Sowjetunion*: <http://www.hog-bulkes.de/deportation.pdf> (Letöltés ideje: 2018. május 18.)

1. térkép

A történelmi Temes vármegye egykori Fehértemplomi járása és Fehértemplom r.t.v.

Forrás: KOGUTOWICZ MANÓ: *Temes vármegye térképe*. Kiadott a vallás- és közoktatásügyi m. kir. Minister úr megbízásából. Kiadja a Magyar Földrajzi Intézet r.t. Budapest, 1905. alapulvételével saját szerkesztés.

RICHÁRD GYÉMÁNT

THE POPULATION HISTORY AND ETHNIC SITUATION IN THE
DISTRICT OF FEHÉRTEPLOM

(Summary)

District of Fehértemplom was an administrative unit of the County of Temes. Its territory is now in southeastern part of Banat, in Serbia. The capital of the district was Fehértemplom (Serbian: Бела Црква / Bela Crkva, Romanian: Biserica Alba, German: Weißkirchen). District of Fehértemplom included the town of Fehértemplom and 19 villages. The ethnic composition of the district of Fehértemplom according to the 1910 census: Serbs (57%), Romanians (22,35%), German (13%), Hungarian (2,46%) and others (5,19%). Settlements with Serb ethnic majority were in 13 villages. The settlements with Romanian ethnic majority were four villages. The settlement with German ethnic majority was Nagykárolyfalva, and with Czech ethnic majority was Csehfalva. The ethnic composition of the town of Fehértemplom according to the 1910 census: German (52,6%), Serbs (17,3%), Romanians (15,7%), Hungarian (10,5%) and others (3,9%). This essay focuses several local ethnic groups (mostly German, Serbs, Romanians, Hungarians and Czechs) population history from middle ages to nowadays with census data.